

Tények és titkok a leckehangversenyek történetéből

ELEKES Márta-Adrienne, PhD

University of Arts, Târgu-Mureș

elekes_marta@yahoo.com

Abstract: Facts and Secrets from the History of Lesson Concerts

*What role do educational concerts have? They offer an opportunity for initiation, seeping knowledge, and experiences into us. How is it possible for something tedious to turn into something exciting, thrilling? What if the effort made in this direction is merely an interpretation? Bence Szabolcsi's work *The Issues of Musical Current Language* and Nikolaus Harnoncourt's concepts of the baroque-classicist musical common treasury offer us an insight into this question. Pedagogy reconfirms that guidance is needed, especially among children and teenagers. Question after question, experience finally has its own say: facts, thoughts and tales from children's lesson concerts 'peppered' with backstage secrets right from the organizer.*

Key words: *initiating, current music language, philharmonic, thematic concept.*

Mindegy hogy iskolában vagy iskolán kívül (leckehangversenyen), formális vagy akár nonformális oktatásban történik a tevékenység/ esemény, a gyermekek tudást szerezni jönnek. Kreativitás ide, szabadság oda, még ha játékosan találjuk is, amit adni akarunk, a tudás megszerzéséhez munka és fegyelem kell. Az óhajtott tudás megszerzésének feltételei tehát: az erőfeszítés és a kitartás.

Pár éve rádióadásban hallottam: arról vitatkoztak, váltottak véleményt, hogy nem jó a régi iskola, sokkal szabadabban kell kezelni a gyermekeket, s mennyire fontos helyet adni a kreativitásnak. Az új vagy relatíve új, divatos módszereken fellelkesülve ostorozták a hagyományos tanítást.

Ezen sokat lehetne vitázni pro és kontra. Mindenhol találunk pozitív és negatív elemeket. Az is lehet, hogy egyikből több másikból kevesebb van, sőt az is bizonyos, hogy egyes megoldások helytelenek, a gyakorlat mutatja és a tudomány aláhúzza ezt.

Számomra rendkívül tanulságos az a hiteles beszámoló, melyet Kokas Klára *Amerikában tanítottam* című kis könyvében olvastam. A könyv nemcsak erről szól, de több helyen is találtam benne az említett problémára vonatkozó megállapításokat. Például arról, hogy a kötetlen, de nem szervezetlen oktatási forma miért jobb, miért hatékonyabb. Kiderül, hogy főként, mert az ezek keretében alkalmazott dramatizálás lázba hozta a gyerekeket, azokat is akik általában utálták az énekórát vagy botfülűek voltak. (Kokas, 2001, 16) Továbbá arról olvashatunk, hogy Kanadában az úgynevezett nyílt osztályban, a kötött ülésrend fellazítása valamint a „komplex program” (értve itt az interdiszciplináris megközelítést), konkrétan milyen előnyök eredményezett. (Kokas, 2001, 20) Ezzel szemben más helyen, Bostonban a hagyományos tanítási mód vált be. (Kokas, 2001, 23) Következtetésképpen a gyakorlat igazolta: van akinek az egyik (a hagyományos tanítási módszer) felel meg, de van aki nem bírja ezt, képtelen kibontakozni benne. Kokas Klára a megoldás keresésére indult...

A jelzett könyvben jócskán előrehaladva ismét találunk fogódzót, vagyis olyan megállapítást, ami ezt a kettősséget mutatja. Sőt egyfajta ellentmondást is tartalmaz. Arról van szó, hogy a szerző tapasztalata alapján az egyszerűbb négeriskolában padban ülve írnak olvasnak és rendszerint szép ruhákban jönnek a tanulók. A gazdag villanegyedek iskoláiban ezzel szemben a földre ülnek, a tevékenységek között fontos az agyagozás, homokozás, s talán ebből kifolyólag inkább rossz ruhákban érkeznek. (Kokas, 2001, 45)

Erről a földön ülésről (amit megint, mint egy bizonyos fokú természetességre való törekvést értelmezhetnénk) villan fel előttem az ugyancsak Amerikába tanító, Bartalus Ilona beszámolója. A 70. születésnapja alkalmából róla/vele készített portréfilmben, melyet a Duna Televízió 2010 szeptember 19-én sugárzott (*Zenei Műhely - Miért legyen a zene mindenkié?: Bartalus Ilona zenepedagógus portréja*. Főszerkesztő: Ámon Betti), osztja meg velünk, hogy az amerikai iskolákban – ahol szabad kezét kapott, hogy a Kodály-koncepciót minden oktatási szinten életbe ültesse – kétségbeesetten tapasztalta, hogy a gyerekek a nagy szabadság közepette az iskolában a földön hempergöztek, se ceruza, se papír, se feladatok. És így nem lehetett a tanítani, tanulni. Reformálás következett...

Mások tapasztalatát hívva alátámasztásként, az eddigi bevezetővel azt próbáltam érzékeltetni, hogy a tudás megszerzéséhez erőfeszítés szükséges. De lássuk akkor most saját, címben beharangozott területünket, hogyan zajlik ez ott. Konkrétan azt: lehetnek-e a leckehangversenyek beavató jellegűek, a fiatal emberpalántákba tudást-csepegtetőek, élményt kínálóak vagy mit akarnak tulajdonképp? Tény, hogy hosszabb-rövidebb

zeneművek sora gyakran unalmas is lehet. És ha így van mitől, hogyan válhatnak élménnyé? Elméleti fejtegetés helyett néhány „élő” példával állok elő.

- Az egyik egy Haydn-szimfóniával kapcsolatos. A leírás egy komoly CD-lemezkiadó könyvből, az *Orfeusz - Hangzó zenetörténet* bécsi klasszicizmust bemutató kötetéből való. (Itt a komoly kifejezést elsősorban a kiadvány minőségi szintjére vonatkoztatva értem.) Íme a részlet: „Lehet-e egyszerűbb tételtípust találni a bécsi klasszikus zenében a menüettnél, melynek témái általában 8 ütemesek, formája pedig az első pillantásra áttekinthető? Csakhogy Haydn csalafinta szelleme a londoni szimfóniák menüett-tételében sem alszik. A valóban szabályos menüett-témát megismétléskor alaposan kibővíti, és ráadásul a háromnegyedes ütem hangsúlytalan második és harmadik negyedére helyezett jókora akcentussal teljesen összezavarja a hallgatóban a metrikus rend érzetét. Ám a legvaskosabb és legmerészebb tréfát mégis a trió-szakaszra tartogatja a zeneszerző. A menüettek középrésze korábbi műveiben is népies stílus felségterülete volt. A 101. szimfónia triója viszont egyenesen a falusi malacbandáknak állít „emléket”, kíméletlenül kigúnyolva minden esendőségüket. A vonósok verkliszzerű kíséretet játszanak, a szóló fuvola rossz helyen lép be, és amikor a dallam és kíséret már rég nem illik egymáshoz, a zenekar még mindig boldog együgyűséggel hajtja a magáét. Egy erőteljes dobbantó motívum aztán összerázza a társaságot, s a téma megismétlésekor már ügyelnek a dallam és kíséret összhangjára. A fuvolást azonban megviseli az eset, s amikor a trió második részében a fagottal kezd párbeszédet, megintcsak elbizonytalanodik, eltéved. A vonósok buzgón segítségére sietnek, de ezzel csak még nagyobb zavart okoznak. Nincs az a vígopera helyzetkomikum, amely kacagtatóbb lenne ennél a pillanatnál. Ezzel a komédiázással Haydn túlságosan messzire ment: még a kiadóit is megviccelte, akik buzgón kijavították a „hibát”.” (Farkas, s.a., 18) Hát egy ilyen helyzetet gyermek-nyelvre fordítani nem nehéz, ugyanakkor nagyon kifizetődő, mármint biztos siker. Unalmas-e még a hosszú szimfónia? Nem, mert már értjük mi zajlik benne, de magunktól gyermekként (de akár beavatatlan felnőttként sem – tesszük hozzá) nem jöhetünk rá, nem tudjuk még értelmezni.
- Másik két példám rövid. Mindkettőt kolléganőmtől (valamikor zongoratanárnőmtől!), Kovács Zsuzsától „loptam”. Pontosabban, loptam ide. Hozzáteve, hogy még ma is csodálom leleményességét az ilyenszerű példákban. Bőven hallottam belőlük a gyermekeknek és fiataloknak szánt hangversenyeken, ugyanis ezek szervezésében, amennyire tehetségem engedte, odaadással kivettem a részem.

Dvorak Újvilág-szimfóniájának *Scherzo* tételében az alapmotívum karakterisztikus ritmusát a gyerekkori bújósca-játék „Pityiri Palkó” felkiáltásával tette állandóan felismerhetővé. Íme a szóban forgó motívum első megjelenése a fuvolák-oboák, majd a klarinétok szólamában:

1. kotta

Dvorak: Újvilág-szimfónia, *Scherzo* tétel - alapmotívum

Nyolcadik Szimfóniájának *scherzando* jellegű második tételébe, Beethoven a metronóm feltalálójának, Mälzelnek írt kánonját építette bele. A rendíthetetlen egyenletességgel kattogó zene folyamatába időnként közbelép, beugrik valami akadály. Ezt a jelenetet, a hangversenyek szakavatott kommentátorának oly plasztikusan sikerült ábrázolnia a gyermekkori élmények, a kicsinyek lábán lovagoltatása közben történt, időnkénti kedves ijesztgetések felidézésével.

B. 8.

2. kotta

Beethoven: 8. Szimfónia, *Scherzando* tétel – részlet

A példák felsorakoztatását megszakítva, zenetudományos területekre terelve a figyelmet, helyénvaló a kérdés: mindez nem tekinthető-e „belemagyarázásnak”, a

zenétől független elkalandozásnak, a fantázia szüleményének? Szabad-e nekünk ilyesmit tenni?

- Szabolcsi Bence a huszadik század nagy magyar zenetudós-elméje 1968-ban megjelentetett kis könyvében, 75 pontba rendszerezve, a maga éleslátásával éppen erről értekezik. Az ő szavait idézve *A zenei köznyelv problémái*-t így vezethetjük fel: „Minden zenei kultúra mélyén egy zenei köznyelv rejlik, egy sokak által közösen használt jel- és formularendszer, amely életet és intenzitást ad a teljes zenekultúrának. Mik a törvényei ennek a köznyelvnek, ki a közönsége, mi a közege, mi teszi élővé, majd idejétmúlttá?” (Szabolcsi, 1968, hátsó borítólap) Igen, ezekről a problémákról akkor is beszélni szoktunk, amikor szakmai körökben zenei korstílusról vagy egyéni zeneszerzői kifejezőmódról, eszköztárról van szó, legyen az például harmóniatani szabályrendszer, témaszerkesztés és feldolgozásmód, formaalkotás, és így tovább.
- Történeti síkon vizsgálva, tudjuk – de ha szaktekintélyre van szükség, akkor Nikolaus Harnoncourt *A beszédszerű zene* című könyvének előszavában is kifejtésre kerül –, hogy a barokkban a zenét művelők és hallgatók egyaránt „beszélték” vagyis értették még a zene nyelvét. (Harnoncourt, 1988, 9) Johann Sebastian Bach, sőt még Joseph Haydn közönsége is „veszi még a lapot”, felfogja a zenébe foglalt utalásokat, a belerejtett célzásokat.

Mivel a zene amit fogyasztunk (ami ránk maradt, mint ma is érvényes egyedi érték), sok esetben korábbi idők terméke, kalauzra van szükség. Kalauzra, aki bevezet ebbe a világba, segít eligazodni, egyre inkább érteni, felfogni, felfedezni: mi történik ott?

A gyermekek, a tanulók, az emberek különbözőek, más-más érinti meg őket. Sok esetben nem tudjuk kiszámítani mi lakozik bennük.

- Hihetetlennek tűnt például, mikor öt-hat éves kislány egyvégtében nézte végig, mondhatni a képernyőhöz ragadva Csajkovszkij Hattyúk tava c. teljes balettelőadását egy híres orosz társulat archív felvételén.
- Jól emlékszem, saját zenei fejlődésemben, számos koncert-részvételen túl, César Franck d moll Szimfóniája volt az első példa a műfajban, amely az első perctől az utolsóig lebilincsel. Pedig sok szimfóniát hallottam már tanulóéveim alatt addig.
- Nem olyan régen, az ért váratlanul, hogy egy rendkívül értelmes, a zene iránt élénken érdeklődő és azt gyakorló kisgyermek (harmadik elemis) figyelmét képtelen volt akár csak percekig is lekötni egy magyarázat nélküli valós koncert első élménye, ezzel való találkozására.

A zenehallgatás módszertanában az egyik szakasz alapelve: adjunk feladatot, jelöljük ki a megfigyelnivalót, foglaljuk le a tanulót. Hogy mekkora szabadságot hagyjunk, vagy mikor mennyit, erről lehet elmélkedni. Ehelyett most inkább örökítsünk

meg néhány eseményt a Marosvásárhelyi Állami Filharmónia leckehangversenyeinek történetéből, mert a tapasztalat hitelessége minden elméletnél beszédesebb.

1999 körül kerültem az említett intézményhez művészeti titkárként. Bár a gyermekeknek szánt hangversenyeknek régi hagyománya volt, úgy tapasztaltam, akkor kicsit félretett, mellékvágányon tartott területként működött. Ment úgy magától, de talán hiányzott a koncepció. Szabad itt a tér! – fogalmaztam magamnak és tervezgetni kezdtem. Lehetőségek és korlátok mindig voltak és vannak, úgy az elgondolásban, mint a megvalósításban – de most nem erről szól a történet. Az egyéb koncepciót tükröző lecke- és nevelőhangversenyek mellett (ugyanis művek, hangszerek-hangszercsoportok, zeneszerzők, helyi énekes vagy hangszeres együttesek bemutatására szánt koncertek is beépültek az évadokba), hamar kialakultak a tematikus összeállítások. A teljesség igénye nélkül, címszavak formájában, olyan állomásokat sikerült bejárnunk, mint:

- Reneszánsz-barokk táncok hangszeren és színpadon
- Álom és ébredés
- Vihar a zenében
- Lovaglás a zenében
- Óramuzsikák
- Csengettyűk és harangok
- Bogárkák és madárkák
- Török arab és kínai a nyugat-európai zeneirodalomban

Az intézmény előadóművészein kívül, egyéb erőforrások után is kellett nézni, az elképzelt repertoár ezt kívánta. Személyes felkérések, baráti kapcsolatok latba vételével, a városban működő Művészeti Líceum vagyis az iskola együttműködésével, kollégák igénybevételével valamint egykori diákjaim segítségével sikerült.

Szemezessünk a tematikusan megálmodottak megvalósulásainak kalandjaiból.

A reneszánsz programra a szó szoros értelmében „mozgalmasan” zajlott a felkészülés. A fellépés lehetősége ugyanis lázba hozta a Művészeti Líceum néhány gimnazistájából, Kovács Zsuzsa zongoratanárnő és egyben osztályfőnök által létrehívott táncsoportot, akik aztán rendszeresen próbálva készültek az eseményre. László-Bakk Anikó telefonos tanácsait is igénybe vették Kolozsvárról, sőt egy alkalommal tánclépéseit ellesve, Marosvásárhelyen élőben konzultáltak vele. Reneszánsz ruhákat kölcsönöztünk a Színi-egyetem (a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem) Stúdió-színházának raktárából. A korabeli talpalávaló, a hangszeres tánczene tanárok és diákok keze alatt született a színpadon. Minden szempontból színesre sikeredett, és utánunk mások is megkívánták, hogy hasonló módon életre keltsék e régi tánczenét. A zenezakos egyetemisták Molnár Tünde tanárnő jóvoltából Pálffy-házi kamaraesteken folytatták a hagyományt.

1. kép

Pálffy-házi egyetemi kamarazene-estek korhű ruhákban

Aztán álmodtunk Debussy hárfahangos Holdfényénél, üdvözlöttük a reggelt Haydn Napszak-szimfóniájával, köszöntöttük Schubert szép molnárlányát a komponista *Guten Morgen, schöne Müllerin* dalával, végül Ravel bohócának hajnali szerenádja teremtett káprázatot, zenekari változatának színpompájával ragadva bennünket a napszakok folyamatos körforgásába.

Couperin Szélmalmocskái még szelíden forogtak, de hamarosan viharral találtuk szembe magunk Beethoven op.31-es d-moll Szonátájában meg a *Pastorale* Szimfóniában, s mondhatom, Rossini Tell Vilmos nyitány-részlete hatalmas sikert aratott.

A lovaglás ürügye Vivaldi, Haydn és Schubert zenéjét volt hivatva megismertetni az ifjú hallgatósággal. Az Évszakok Őszének vadászjelenete érdekfeszítő elemzésre adott okot, mert a lovaglás mellett kürtszignál, vadüzés, kutyaugatás és az elmúlás pillanatának tisztelete is előkerült. Haydn Lovagló-kvartette a vonósnégyes műfaját emelte a figyelem központjába, Schubert Erlkönig-je pedig drámaiságával vitte csúcsra a bemutatást.

Török, arab és kínai zenék ihlette műsorunk Mozart, Beethoven indulóiból nőtt ki, majd Grieg Peer Gyntjének arab kalandján át, Csajkovszkij Diótörőjének egzotikus dallamaihoz, táncaihoz érkeztünk.

Ismert kánonok jelentették a bemelegítést az Óramuzsikához, melyen előkerült Beethoven metronómja a nyolcadik Szimfóniából és persze a nagy heccmájszter Haydn Óra-szimfóniája, a hab a tortán pedig Joseph Strauss Moulinet-polkája volt, itt még táncléptést is próbáltak a színpad alatti-előtti vörös szőnyegen.

2. kép

Tánclépések a Kultúrpalota vörös szőnyegén

A csengettyűk-harangoknál ismét sikerült létrehozni a crescendót. A felfedezés útját követve, kiderült, hogy is születik a hang példának okáért egy kiskanállal szóra bírt fagyaltos kehelyben, vagy egy sajátos motívumokkal díszített korondi csengő meglendítésekor.

3. kép

Kiskanállal szóra bírt fagyaltos kehely

De Csajkovszkij csokoládétündér-táncának varázslatosan finom csilingelésétől, a Muszorgszkij lidérces boszorkányait elűző reggeli harangszóig, vagy a Kijevi nagykapu csengő-bongó monumentális hangzásáig nagy emelkedőn vezettük a hallgatóságot.

4. kép

A Kijevi nagykapu csengő-bongó hangzása

A tavaszi időszak által előcsalt Bogárkák és madárkák ötlete hálásnak bizonyult. Csak úgy adták magukat a jobbnál jobb zenepéldák és ez ismét egész közreműködősereget mozgatott meg, muzsikálni kezdő kisiskolásoktól tanárokig, illetve filharmonias zenekari tagokig. Mert többek között Papp Lajos, Dan Voiculescu, Bartók, Schubert, Rimszkij-Korszakov illetve Milhaud jóvoltából volt szöcskénk meg legyecskénk, szúnyogunk meg méhecskénk, dongónk meg cserebogarunk, továbbá főként Vivaldi, Saint-Saëns, Muszorgszkij alkotásainak köszönhetően csicsergő énekesmadarak, tyúkok-kakasok, tojánhéjban táncoló kiscsibék népesítették be a zenei színpadot, s persze titokzatos kakukk meg gyönyörűszép hattyú is került melléjük.

Megoszthatnám abbéli elismerésem, hogyan avatott be fiatal hajtásokat a nevelőhangverseny odaadó kalauza, Kovács Zsuzsa a bartóki életmű lényegébe, annak kellős közepébe, egy olyan mélységű remekmű kapcsán, mint a Bartók Concertója. Vagy tárgyalhatnék arról, miként sikerült fegyelmeznie rakoncátlan gyerekeket egy teli hangversenyteremben. De a címben kalandokat ígértem, így most ennek kell eleget tegyek.

A szervezéssel kapcsolatos izgalmak közül, íme egy mutatóba. 2008-ban a decemberi lecke- és nevelőhangversenyeknek semmiképpen sem sikerült más dátumot találni, csak december 5.-ét, az összes többi pénteken lefoglalták a Kultúrpalota nagytermét rendkívül fontos eseményekre, még pártgyűlés is volt köztük. A hatalmas gyermekereg ilyenkor Mikulást vár, ezt semmilyen csalafintasággal nem lehet kijátszani. Nekünk pedig, a Filharmoniaának – meghirdetett hangversenyévadunkhoz híven – koncertet kellett szervezni. Így született az ötlet, legyen a téma *Törpéktől, manókról a Mikulásig*. Gyűjtöttem én a manókat, kis embereket, sőt még gonosz lidérceket is hozzá, csakhogy az estét betöltve eljussak valahogy a Mikulásig.

5. kép
Emléknek szánt manócsereg

Előadókat a műsorhoz ugyancsak nekem kellett toboroznom. Megtettem például, hogy hirdetést ragasztottam ki itt-ott az iskola épületeiben „kis néger kerestetik” szöveggel. Sikertelenül. Debussy művére utolsó pillanatban, véletlenül került jelentkező.

- A gyermekzsivajból, mely a kezdés pillanatait megelőzte a felvétel is megőrzött valamit.

6. kép
Részlet a díszletből

- Mesék-versek s tíz kis ujjacska csalogatja elő a zongorából a Cernovodeanu Törpéit meg Kabalevszkij Bohócát.

7. kép
Törpecsalogató ujjacsákák

- De megérkezik Bartók Paprikajancsija is.

8. kép
Nemsokára felhangzik *Paprikajancsi*

- S igazi sztárként jelenik meg a tavalyról hirtelen előkapkodott Kis néger (Debussytól).

9. kép
Rivaldafényben a *Kis néger*

- Nyomában felsorakozik Szokolay Sándor *Hüvelyk Matyija*,

10. kép
Hüvelyk Matyi is ide igyekszik, Schumann *Télapója*.

11. kép
Itt a *Mikulás!*

- Egész sereg kedves ismerős érkezik – Csipike, Mazsola Manócskája, Pumukli, a Kököjszi meg Bobojsza páros,

12. kép

Egyre többen - apró teremtmények
és eljárák Liszt Manók táncát.

13. kép

Lejtve, ropva, tombolva

- Az északi koboldok, lehet gonoszak, de mégsem annyira félelmetesek.

14. kép

Nem félünk a koboldoktól

- Grieg Indulójával ki is vonulnak.

15. kép

Dérel-dúrral - irány kifelé!

- Az előadók pedig kérésünkre felvonulnak a színpadra.

16. kép

Előadók – kicsik és nagyok

S mivel mindez egy-két évtizede esett meg, mondhatjuk, hogy már történelem a Marosvásárhelyi Filharmonia életében.

17. kép

Virgács – a díszlet elmaradhatatlan része

KÖNYVÉSZET

- BEETHOVEN, L. v., [s.a.]. *Symphonien für Grosses Orchester*. Leipzig: Breitkopf & Härtel
- DVOŘÁK, Antonín, 1984. *Symphony no. 9 "New World"*. New York: Dover Publications.
- FARKAS Zoltán, 1998, *Orfeusz – Hangzó zenetörténet, 3. Bécsi klasszika*, Budapest, Nemzeti Kulturális Alap, Mágus Kiadó.
- HARNONCOURT, Nikolaus, 1988, *A beszédszerű zene – Utak az új zeneértés felé*, Budapest, Editio Musica.
- KOKAS Klára, 2001, *Amerikában tanítottam*, Szombathely, B.K.L. Kiadó.
- SZABOLCSI Bence, 1968, *A zenei köznyelv problémái*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Zenei Műhely - Miért legyen a zene mindenkié?: Bartalus Ilona zenepedagógus portréja*. Főszerkesztő: Ámon Betti, Duna Televízió 2010. szeptember 19 (<https://nava.hu/id/1060402/>)